

GÜNÜMÜZDE HRİSTİYAN TÜRKLER VE KONUMLARI

Doç. Dr. Mustafa BAŞ*

Özet

Türkler arasında İslam'dan önce Asya menşeli dinler yayılma gayreti içerisinde girmişse de, bütün Türk boyları tarafından kabul edilen bir inanç haline dönüşmemişlerdir. Yahudilik ve Hristiyanlık da Türkler arasında yayılmaya çalışmış olan dinlerden olmuştur. Hristiyanlık özellikle Nesturi Misyonerler aracılığı ile daha ilk dönemlerden itibaren Orta Asya'da yayılma gayretleri içerisinde girmiştir. Ticari aktiviteler için bu bölgeye gelen Nesturi misyonerler aracılığı ile münferit Türk boyları arasında bu din yayılma göstermiş, Semerkant gibi bazı önemli ticaret merkezlerinde kilise ve manastırlar açılmıştır. Hristiyanlığın Türkler arasında yayılmasında iki önemli etken rol oynamıştır. Bizans İmparatorluğu ve Rus Çarlığı ve bu iki devletin bağlı buldukları kiliseler. Karadeniz'in üst taraflarından Balkanlara gelerek burada devlet kuran Türk Boylarının çoğu Bizans'ın baskıları sonucunda Hristiyanlığı kabul ederek tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Rus Çarlığının baskıları sonucunda Hristiyanlaşan Türk Boyları ise varlığını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bunda belki de yapılan baskılara yüzyıllar boyunca direniş göstermelerinin de etkisi olmuştur. Günümüzde Gagauzlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Karamanlılar ve Hakaslar Hristiyan Türk boyları olarak varlıklarını, gelenek ve dillerini günümüze taşıyabilmişlerdir. Bunların dışında Dolganlar, Karagaslar'da Hristiyanlığı kabul etmiş Türk boyları ile Altay ve Teleüt boyları arasında da bu dini benimseyenlerin varlığı bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyan, Nesturi, Gagauz, Çuvaş, Karamanlılar.

CHRISTIAN TURKS AN THEIR STATUS IN TODAY

Abstract

Before Islam, Asia originated religions tried speed among Turkish tribes however, none had become a popular belief. Judaism and Christianity was also among those that seek opportunity to spread around Turkish tribes. Especially Christianity was in effort for recognition in Middle Asia from the first ages through Nestorian missionaries. Some Turkish tribes accepted Christianity by Nestorian missionaries who were tradesmen, where churches and monasteries were built in some trade centers like Samarkand. There were two solid motivation for Turks on the spread of Christianity. They were Byzantium Empire and Czarist Russia as well as the churches they belong. Traces of many Turkish tribes were lost as they migrated along the Black Sea to Balkans where they faced the pressures from Byzantium and accepted Christianity. Those Turkish tribes that accepted Christianity through pressures of Czarist Russia still stand today. One motivation for their existence could be their motivation to stand those pressures. Today Gagauz, Chuvashes, Yakuts, Karamans and Khakass still stands with their traditions and languages as Christian Turkish tribes. Besides these, Dolgans and Karagashs are also known Turkish tribes with their Christian identities. Followers of Christianity can also be found between Altays and Teleuts.

Key Words : Christian, Nasturian, Gagauz, Chuvash, Caramanos.

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Öğretim Üyesi,
mbas28@hotmail.com; mustafa.bas@bilecik.edu.tr

Türk toplulukları arasında geleneksel inanışların dışında, dış tesirlerle doğu ve batıdan gelen dini inanışlar da etkili olmuşlardır. Bu etki sebebiyle, bazı Türk boyları geleneksel dini inanışlarını değiştirdikleri görülmüştür. Hazar Türkleri Yahudiliği, Uygurların bir kısmı Maniheizmi (Güngör 1998a: 129-140), bazı Türk boyları da Hristiyanlığın farklı mezheplerini kabul etmişlerse de, genelde yabancı dinlere fazla rağbet göstermemişler, geleneksel inançlarını yaşatmaya devam etmişlerdir. Hindistan menşeli Budizm, İran'dan gelen Zerdüştlük, Çin'den gelen Taoizm ve Konfüçyanizm de Türkler arasında yerleşmeye çalışmıştır. Bunların da toplum üzerinde ciddi bir etkisi olduğu kaynaklarda zikredilmemiştir. Emel Esin Konfüçyanizm ve Taoizmin Gök-Türk kağanlığı çevresinde bulunduğunu, Çinlilerin A-shi-na dedikleri Gök-Türk kağan soyunun IV. ve V. yüzyıllarda tarih sahnesine çıktıklarında Yaşıl Ögüz (Hoang-hu) ırmağının batısındaki P'ing-liang'da, bir Taoist türbe olan dağın etrafında yaşadıklarından bahsetmiştir (Esin 2001: 21).

Gök-Türk kağanı Mukan'ın, bir taraftan Çin'den gelen Konfüçyanizm ve Taoizm, diğer taraftan Zerdüştlük ve Bizans'tan ilerleyen Hristiyanlığın kültürel etkisinin önüne geçebilmek için Budizm'i kabul ettiği kaynaklarda yer almıştır (Güngör 1998a: 131). Bilge Kağan da bir ara surlarla çevrili şehirler inşa ederek halkı şehir kültürüne alıştırmak, Budizm ayinleri ile yakından tanıştırmak amacıyla Buda ve Tao dinine ait mabetler yaptırmak istemiştir. Veziri Tonyukuk bu girişime, göçebeliliğin savaş ve vatan müdafaasında avantajlarının olduğunu, Çinliler gibi şehirlerde oturulduğunda eski törelerin değişeceğini, yenilgiye uğradıklarında da yok olabileceklerini (Lin Gan 2000: IV/37) dile getirerek, Budizm ve Taoizm gibi inananlarını sessiz, uysal kişiliklere dönüştüren dinlerin, savaşçı ve güç kazanmak isteyenlere göre bir inanış olmayacağı savıyla karşı çıkmıştır (Ögel 1978: 126).

Türklerin, Hristiyanlıkla tanışmalarının ikinci yüzyıla kadar gerilere gittiği rivayet edilmektedir (Aygil, 1995: 14-15). Orta Asya'ya ve Balkanlara gelen Türklere yönelik yoğunlaşan misyonerlik faaliyetlerinin, Orta Asya'da Nesturi Hristiyan Misyonerleri eliyle yürütüldüğü görülmektedir. Bölgeye Nesturi Hristiyanların girişinin ticari faaliyetler yolu ile olduğu, ticari aktiviteleri için bölgeye gelen ve kendi dinlerini yaymaya çalışan bu insanlar aracılığı ile pek çok Türk'ün bu dini tanıyarak benimsediği, kaynaklarda zikredilmektedir (Ekinikli 1998:44-45).

Nestorius tarafından ileri sürülen Hz. İsa'da hem insani, hem de ilahi özelliğin bulunduğunu savunan Nesturiler, sınırları içerisindeki kiliseler arasında devam eden dini tartışmalara son vermek isteyen İmparator Zenon tarafından Urfa'daki ünlü akademileri kapatılarak sınır dışı edilmiş, faaliyetleri yasaklanmıştır. Bunu üzerine kendilerine yaşama ve hayat hakkı tanınmayan Nesturiler, o dönemde Bizans'ın en büyük rakibi olan Sasanilerin topraklarına sığınarak, İran'da Türklerin topraklarına yakın olan Nişabur gibi kentlere yayılmıştır (Dalyan 2009: 10). Nesturi Patriği Timothe (Timotheus) Araplar tarafından hâkimiyet altına alınmamış olan Orta Asya milletleri arasında Hristiyanlığın yayılması için ciddi gayretler sarf etmiştir. Süryani raporlarında anılan Patrik tarafından Hristiyanlaştırılan Türk Hakanı ile diğer hükümdarlar arasında mektuplaşmaların yapıldığı yer almıştır (Barthold 1998: 64). Bu patrik Marunilere yazdığı mektupta, Türklerin Hakanının halkıyla birlikte putperestliği bırakarak Hristiyan olduğunu, bir başka mektubunda Türkler için bir piskopos kutsadığını bildirmiştir. Türkleri Hristiyanlaştırmaya çalışan bir diğer Nesturi Misyoneri Thomas Marga da, yazdığı mektupların birinde Patrik Timothe'nin üzerinde çalıştığı Türklerle diğer milletleri Hristiyanlığa çevirdiğini belirtmiştir (Aygil 1995: 14-15).

İbni Havkal, Samaniler döneminde Semerkant dolaylarında Hristiyanlara ait manastır hücreleri ile cemaatlerinin toplantı yerlerinin bulunduğunu, bu civarda Iraklı birkaç misyonere de rastladığını rivayet etmiştir (Barthold 1998: 70). Barthold, Simirnof'dan naklederek Selçuk Beyin oğullarından birinin adının Mikail olduğunu, bu ismin Müslümanlar tarafından kullanılmayan bir isim olduğunu, bunun Selçuklu Devletini kuran Oğuzların arasında Hristiyanlığın kuvvet bulduğuna işaret ettiğini, bu fikrin Kazvini'nin Oğuzların açıktan açığa Hristiyanlıklarını ifade ettiklerini rivayeti ile kuvvet bulduğunu belirtmiştir. Kazvini, Kimeklerin memleketinde bulunan bir kayanın içinde diz çökmüş bir adamın ayak ve diz izleri ile yine bir çocuğun ve merkebin izlerinin bulunduğunu, Oğuzların bu izleri Hz. İsa'ya atfederek kutsadıklarını ve ziyaret etiklerini rivayet etmiştir (Barthold 1998: 78). Zeki Velidi Togan, Barthold'un bu görüşüne Mikail isminin Müslümanlar arasında kullanıldığını ileri sürerek karşı çıkmıştır. Oğuzlar arasında gezen Ebu Dülef'in onların Hristiyan olduklarına dair bir bilgi aktarmadığını naklederek, Kazvini'nin bilgileri Biruni'den aktarmasına rağmen Biruni'de Kazvini'nin anlattıklarının bulunmadığını zikrederek Orta Asya Oğuzlarının Hristiyan olmadıklarını vurgulamıştır (Togan 1928: 62-65).

Fransız araştırmacı Edward Chavannes, "Batı Gök-Türk Tarihi Belgeleri" isimli eserinde Nesturiliğin, 561 yılında şimdiki Kazakistan'ın güneydoğu bölgesindeki Kang ülkesinde yaşayan Türkler arasında yayıldığını, 591 yılında Doğu Roma imparatorunun, Pers hükümdarı Ka Sa'nın, Bahram'a saldıran birliklerine askeri destek için gönderdiği birlikler arasında bulunan bazı Türk askerlerin alnında haç işareti bulunduğunu, bu işaretin Doğu Soğd ülkesinde bulaşıcı hastalıklar baş gösterdiğinde Hristiyan din adamları tarafından hastalığın yayılmasını önlemek için yapıldığını, bu kayıtlara göre Nesturiliğin o dönemde hâkim olan Gök-

Türkler arasında yayıldığını nakletmiştir (Lin Gan 2000: IV/360-370).

Hristiyanlık açısından Orta Asya'da II. yüzyıldan itibaren Türklere karşı yürütülen faaliyetler beklenen sonuçları vermemiş, az sayıda bir grup dışında kendilerine yabancı olan bu dine, Türk Boyları rağbet etmemişlerdir. Ancak daha sonraki yıllarda Asya'da ciddi başarı elde edemeyen Hristiyanlaştırma çalışmaları Rusya, Kuzey Kafkasya, Hazar Ülkesi ve Balkanlarda başarılı olmuş, baskı ve zorlamanın da etkisi ile bir kısım Türk Boyları Hristiyanlaşmıştır. Bu bölgelerde yürütülen Hristiyanlaştırma çalışmalarında Bizans İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın tabi oldukları kiliseler aracılığı ile yürüttükleri baskıcı politikalar önemli rol oynamıştır (Ekincikli 1998: 44-50)

17. yüzyıldan sonra bütün Orta Asya'yı hâkimiyeti altına almış bulunan Rusların, hem Müslüman, hem de geleneksel dinî inanışlarını devam ettiren Türk boylarına yönelik baskıcı misyonerlik faaliyetleri neticesinde bu bölgelerde yaşayan Çuvaşlar, Yakutlar, Teleütler, Şorlar, Hakaşlar'dan bir kısmı Hristiyanlığı din olarak benimsemişlerdir. Bu Türk boyları, bazı tarihçilerimizin, Hristiyanlığı kabul etmiş bulunan Türkler, asimile olarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir tezini tekzip edencesine kültürel özelliklerini bozmaksızın günümüze kadar da varlığını devam ettirmişlerdir.

Menşe itibarı ile Onogurlar'a kadar uzanan, Balkanlara yerleşerek devlet kuran, Bizans'ın da etkisi ile zaman içerisinde Hristiyanlığı kabul edip, Hristiyan isimleri ve unvanları alarak, özellikle 870 yılından sonra kendi kültürlerinden uzaklaşan Bulgar Türkleri Slavlaşmışlardır (Eröz 1983:7-9; Manov: 12-13). Hristiyan olduktan sonra Gürcü Prenslığının emrinde Müslüman Türklere karşı savaşmış bulunan, 1200 yıllarından sonra fethettikleri Ani-Şeddattlı Emirliğindeki Gregoryen Kilisesine bağlanan Kuman-Kıpçak Türkleri'nin bir bölümü (Kırzioğlu1992: XI,115-116; Aygıl 1995: 27)

bu teze uygun olarak asimile olmuş ve tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Hristiyanlaşarak tarih sahnesinden çekilmiş olan Türk boylarının dışında, gelenek ve göreneklerini yaşatarak varlığını günümüze kadar devam ettiren, sayıca yoğunlukları sebebiyle bir kısmı da tabii buldukları devletlerde özerk konumda bulunan bazı Hristiyan Türk boylarını ana hatları ile tanıtmaya çalışacağız..

1 - Gagauzlar

Gagauzların tarihi kökenleri, Balkanlara inerek burada Bizans ve Avrupa içlerine akınlar yapmış ve devletler kurmuş olan Uzlar, Peçenekler ve Kumanlara kadar dayanmaktadır (Aygil 1995: 69; Güngör 1998b: 160; Manov 2001: 13). Büyük çoğunluğu Moldova Cumhuriyetinin güneyinde Komrat, Keadar-Lunga, Kangaz, Taraçya, Vulcanesti, gibi kasabalarla, Ukrayna'nın güneyinde yer alan Zaporaje, Odessa bölgeleri ile Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Özbekistan Azerbaycan Türkmenistan, Litvanya ve Estonya Cumhuriyetleri ve Balkan Yarımadasının Romanya, Bulgaristan gibi bölgelerinde yaşamaktadırlar (Tanyu 1978: 77; Aygil 1995: 70; Güngör 1998b: 160).

Gagauzlar hakkında yapılan araştırmalar, onların Kumanların ve Uzların devamı olduğunu açık olarak ortaya koymakla birlikte, Fener Patriğinin yönetiminde bulunmaları, dini ve ulusal işlerde patrik tarafından kullanılmalrı, aldıkları Rumca eğitim ve öğretimleri sebebiyle Elen olarak anılmışlardır (Manov 2001: 26). Ancak gittikleri okul ve kiliselerde Türkçe konuşmaları sebebiyle III. Yoakim ünvanı ile Patrik olan Varna Rum Metropolitinin, 1867 tarihinde Patrikhaneye sunduğu raporda "Türkçe konuşan Elenler" olarak anılmışlardır (Manov 2001: 28).

Gagauz Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Deniz Hancıoğlu, 1993 yılında yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayında yaptığı konuşma-

sında "Gagauz" kelimesinin "Hak Oğuz" dan geldiğini ifade etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Şamani inanışlarını bırakmayan Oğuz boylarının kendilerini Hak Oğuz olarak isimlendirdiklerini, daha sonra Avrupa'ya geçip Balkanlara yerleştiklerini, burada isimlerinin politik değişimle Gagauz olduğunu, Gök Oğuz tabirini kabul etmediğini, tarihte de bu isimde bir Oğuz boyu olmadığını vurgulamıştır (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı (T.D.T.D.K.İ.K.) 1993; 81). Atanas Manov da, Gagauzcada "gıga" veya "gaga" kelimesinin hak, doğru anlamına geldiğini, "Allah gıganı versin" demenin, Türkçede "Allah layığını versin" demek olduğunu, gıga-uz veya gaga-uz tabirinin puta tapmayan Hakka inanan Uz olduğunu ifade etmektedir (Manov 2001: 21).

Gagauzlar, XI. Yüzyıldan itibaren özellikle Bizanslı misyonerlerin faaliyetleri sonucu Hristiyanlığı kabul etmişlerdir (Tanyu 1978: 79; Güngör 1998b: 160). 18. ve 19. yüzyıllarda Bulgarların baskılarına dayanamayarak Tuna Irmağını geçip, Rusya'ya yerleşerek Besarabya'yı yurt edinmişlerdir. Rus propagandalarıyla Ruslaştırılmak istenmişler, sınır muhafızı olarak kullanılmışlardır (Tanyu 1978: 78). Besarabya'ya yerleştikten sonra üzerlerinde Rus papazlarının etkisi artmış, bu etki ile günümüze kadar gelmişler, Provoslav dini denilen Rus Hristiyanlığını benimsemişlerdir. Bugün Kşinev Metropolitliği yoluyla Moskova Patrikliğine bağlanmışlardır. Büyük çoğunlukları Ortodoks olmakla birlikte, aralarında son zamanlarda Baptist ve Adventist Protestanlığı kabul edenler olmuştur (Güngör 1998b: 161).

Gagauzlar, Sovyetlerin dağılmasından sonra Milli mücadeleye girerek Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyetini kurmuşlar, 31 Ekim 1990 tarihinde de Milli Meclislerini oluşturmuşlardır. 1991 yılının Aralık ayında yapılan seçimde Stefan Topal Mihailoğlu'nu Cumhurbaşkanlığına, Mihail Kendige-

len'i Meclis Başkanlığına, Fodor Monolov'u da Başbakanlığa getirmişlerdir (Aygil 1995: 76). 1994 yılı ortalarında da Moldova Cumhuriyeti, Gagauz Yeri'nin idari yetkisini Gagauz halkına devretme kararı almış, bu çerçevede hazırlanan Gagauz Yeri'nin özel statüsü üzerine kanun tasarısı 23 Aralık 1994 tarihinde kabul edilmiştir (<http://hunturk.net/h104-Gagauz-yeri-gokoguz-.html> 11.11.2016).

2 - Çuvaşlar

Çuvaşlar, Orta İdil (Volga) bölgesinde yer alan Rusya Federasyonuna bağlı özerk Çuvaşistan'da yaşamaktadırlar. 1.340.000 olan Çuvaşistan nüfusunun bir milyona yakınına Çuvaşlar oluşturmaktadır (Güngör 1998c: 249).

Çuvaşlar, İdil Bulgarları döneminde bu devletin sınırları içinde yaşayan Türk halklarından biriydi. İdil Bulgarları İslamiyet'i din olarak benimsedikten sonra, Müslüman olanlar Tatar- Başkurt olarak anılmışlar, Müslüman olmayanlar ise Çuvaşları oluşturmuşlardır. Çoğunluğunu Bulgar ve Suvar (Sabir-Sibir) Türklerinin oluşturduğu, İdil'in daha batı ve ortasına çekilerek yeni bir kimlik oluşturan Müslüman olmayan bu Türk boyları Çuvaş Türklerinin ataları olarak kabul edilmiştir (Deliömeroğlu 1997: 210).

Çuvaşların yaşadığı bölgenin Hristiyanlaştırılması 16. yüzyıllarda başlamıştır.

Kazan'ın işgalinden sonra Ruslar, burayı Hristiyanlaştırmanın merkezi yapmışlardır. Bu bölgedeki Türk topluluklarına, özellikle de Çuvaşlara yönelik baskılar neticesinde Müslüman olmayan Çuvaşlar Hristiyanlığı kabul etmişlerdir (Güngör 1998c: 250). Çuvaşların Hristiyanlığı kabulü kolay bir şekilde olmamış, dört yüz yıl boyunca devam etmiştir. Bu süreç içerisinde her yol denenmiş, yapılan baskı yıldırma politikaları neticesinde eski Türk inanışlarını sürdüren Çuvaşların büyük bir bölümü Ortodoks Hristiyan dinini benimsemişlerdir (Deliömeroğlu 1997: 210).

Dinin zorla benimsetilmesi, Hristiyan Papazlarının yapmış oldukları istismar ve haksızlıklar, Müslümanların dine çağırma da baskı uygulamaları 19. yüzyılda Çuvaşlar'dan bir kısmının eski dinlerine dönmelerini sağlamıştır. Bu dönemde bazı Çuvaşlar da İslam'dan etkilenmişlerdir (Güngör 1998c: 250). Yürütülen Hristiyanlaştırma faaliyetlerine yönelik olarak Çuvaşların yaşadığı bölgelerde okullar açılmış, ünlü Rus Misyoneri ve Oryentalisti N.İ. İlminski tarafından geliştirilen eğitim programı bu okullarda uygulanmıştır. Ancak İlminski'nin programı da yeterince etkili olamamış, Çuvaşlar tam olarak Hristiyanlaştırılmamışlardır (Güngör 1998b: 161).

Çuvaşlar, Kilisenin ve Çarlığın yoğun baskılarına dayanamayınca kendi inanışları ile Hristiyanlığı bağdaştırmaya çalışmışlardır. Bu sebeple halk arasında hala eski dini inanışlar derin bir manada yaşamaya devam etmiştir (Deliömeroğlu 1997: 210). Çuvaş etnoğrafı Nikolski de, Çuvaşların sadece ismen Hristiyan olduklarını, özellikle köylerde yaşayanların kendi geleneklerine göre yaşadıklarını, Rus baskısı altında kiliseye gidenlerin bile dini dogmaları bilmediklerini ifade etmiştir (Güngör 1998c: 253).

Çuvaşlar, vaftiz edilmemiş olanlarını, *Тір Чӳваш* (Hakiki Çuvaş) olarak adlandırmaktadırlar. Bu grubun inanışlarını Ruslar, paganizm anlamına gelen "*язычество*" terimiyle ifade etmekte, Çuvaşları, *kreşinler* (vaftizliler) ve *yaziçnikler* (paganistler) olarak ikiye ayırmaktadırlar. Çuvaş inanışlarına göre kendi inancını bırakıp başka bir dini kabul etmenin yasak ve günah olduğuna, kendi dininin üzerinde olan kimse- nin, onu sevmediğinde başka dini de sevip gönülden Tanrıya dua edemeyeceğine inanılmaktadır (Arık, 2007a: 20). Müslüman ve Hristiyan Çuvaşların günümüzde bazı geleneksel dini inanış ve uygulamalarını hala devam ettirdikleri gözlemlendiğinden özellikle Hristiyan Çuvaşlar, daha

çok Ruslar tarafından “çift inançlılar” olarak adlandırılmaktadır (Arık, 2007a: 20).

3 - Yakutlar

Yakut Türkleri kendileri için “Saha” adını kullanmaktadır. Yakut adı Tunguzlarda “Yako” şeklinde, Buryatlarda “t” çokluk eki ilavesiyle Yakut şeklinde kullanılmaktadır. Saha kelimesinin “çaka” – “yaka” (kıyı) kelimesinden ses değişmesiyle ortaya çıktığı, Yakutların uygarlığın kıyısında veya uzak sınırında yaşadıklarını ifade etmek üzere verildiği iddia edilmektedir. Bu ifadeye göre Yakut ve Saha adları y > s değişikliği ile aynı kökten gelmektedir. (Kirişçi-oğlu 2002: 20/228).

Hun Türklerinin bir kolu olan Kurıkanlar veya Sakalar’dan geldiği ileri sürülen Yakut Türkleri, Yakutistan Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Orta Asya halkları uzmanı Rus araştırmacı Karl Menges, Orhun Abidelerinde adı geçen Üç Kurıkanların, Saha Türklerinin ataları olduğunu belirterek, şimdiki yurtlarından önce, Baykal Gölü’nün etrafında Lena Nehri’nin kıyı bölgelerinde yaşadıklarını vurgulamaktadır (<http://www.turansam.org/makale.php?id=6333>). Enerjik ve kolonizasyona uygun yapıları ile 17. yüzyılda egemenliklerini Sibiry’a’nın doğu, batı ve güneyine genişleterek Tunguzlar, Samoyetler ve Yukagirlerden birçoklarına kendi kültürlerini hakim kılarak asimile etmişlerdir (Forstyh 2012: 56). Dil olarak Yakut Türkçesini kullanan Yakut Türklerinin, büyük kısmının Hristiyanlık inancına bağlı oldukları bilinmekle beraber, aralarında geleneksel Türk dini inanışlarını sürdürenlerde bulunmaktadır (Aygil 1995: 32).

Rusların Yakutların yaşadıkları bölgeyi işgallerinin ilk dönemleri hiçbir baskı yapılmaksızın başlamış, din ve kabile hayatına karışılmamıştır. Toyon olarak isimlendirilen kabile liderleri “Yasak” olarak bilinen vergileri toplama karşılığında önemli konumda tutulmuşlardır. Rusların devam eden süreçte baskıları armaya başlayınca

toyonlar 40 yıl gibi bir süre bu baskılara direnmeye çalışmışlar, daha sonra sonuç alamayacaklarını anlayınca pes ederek rejimin isteklerine boyun eğmişlerdir. Bu dönemde, Yakutlarda Ruslara özentisi başlamış, Yakutça isimler yerine Rus isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Yakutların çoğu, bu asimilasyon tehlikesinin farkına vararak bir araya gelmişler ve baskılarını artıran Rus kolonilerine karşı ayaklanmışlardır. Ancak aralarında çıkan ihtilafları gidere-mediklerinden ayaklanmada başarıya ulaşamamışlardır. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Rusların baskı ve yıldırma politikaları şiddetini artırarak devam etmiştir (Forstyh 2012: 60-61).

Ruslar, Yakutların Hristiyanlaştırılması için yoğun çalışmalar yapmışlardır. 1670’den itibaren toyonluk idare hukuku kaldırılarak toyonlara Hristiyanlığı kabul ederlerse Rus idaresinde memur olabilecekleri bildirilmiştir. 1681’e gelindiğinde sadece 26 Yakut Hristiyanlığı kabul ettiği görülmüştür. Rus Çarı I. Petro, 1720 yılında yayınladığı bir emirle Hristiyan olanlara 6 yıl vergi muafiyeti tanımış, Hristiyanlığı yerleştirmek amacıyla Sahaların din adamları olan oyun ve udağan’lar (erkek ve kadın şaman) sistematik bir şekilde devlet tarafından katledilmişlerdir. Bu baskı yıldırma politikaları neticesinde 1731’de İrkutsk şehrinde Hristiyan Dinî İdaresi kurulmuştur. Misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi için de 1764’te 99 Din Propagandası adlı bir müessese kurulmuştur. 1862’de Yakutistanda 40 kilisede 267 papaz, 1917’de ise 333 kilisede ve 1500 papaz çalıştığı nakledilmiştir. 1858 yılında Yakut dilinde Hristiyanlıkla ilgili kitaplar basılmış, devam eden yılda da Yakutsk şehrindeki kiliselerde Yakut Türkçesiyle ibadet yapılmaya başlanmıştır. Yakutların çoğunluğu bu baskılar neticesinde 19. asrın sonunda şeklen Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen eski dini geleneklerinden ve uygulamalarından vazgeçememişlerdir (Kirişçi-oğlu 2002: 20/229).

Yakutlar üzerinde Hristiyanlaştırma siyaseti Ruslaştırma çabası için bir basamak teşkil etmiş, Rus isimleri kullanılması şart koşulmuş, hatta coğrafi isimler bile değiştirilmiştir. Ancak güçlü bir milli kültüre sahip olan Yakutlar, yapılan bütün Ruslaştırma faaliyetlerine rağmen kültürel değerlerini koruyarak direnmişler ve ayakta kalmışlar, milli özelliklerini devam ettirmişlerdir. Yakutistan'ın işgalinden sonra bu bölgeye yerleştirilen Ruslarla demoğrafik yapı Yakutların aleyhine bozulmuştur (<http://www.turansam.org/makale.php?id=6333>).

Ruslar, diğer Türk boylarına uyguladıkları aşırı ekonomik ve siyasal baskıları Yakutlara da uygulamışlar, şamanlar öldürülmüş, halk küçük görülerek tahkir edilmiş, dini inançlarının hiçbir özelliği olmadığı iddia edilmiştir. Bu gün resmi din olarak Hristiyan olan Yakutlar (Sahalar), şamani gelenekleri de devam ettirmektedirler (Güngör 1998b: 163). Yakutlar, bütün baskılara rağmen milli gelenek ve kültürlerine sağlam bir şekilde bağlı kalmaları ile asimile olmamakla kalmayıp, topraklarına yerleşmiş bulunan Ruslar'a Yakutça'yı öğreterek kültürel olarak kendilerine benzetmişlerdir (Bkz. Hostler 1976: 139).

4 - Hakaslar

Hakaslar Güney Sibirya'da Sayan Dağlarının kuzey ve batısındaki bozkırlarda yaşayan, Türkçe konuşan bir ulustur. Rusya Federasyonu Hakas Cumhuriyeti (Hakasya) Rusya Federasyonu içinde kendi siyasi egemenliklerinde yaşamaktadırlar. Tarihsel ve etnografik edebiyatta, at ve koyun pastoralistleri, epik efsaneleri, şamanizm, genizden şarkı söyleme ve özgün telli müzik aletleri kullanmakla bilinmektedirler. Hakasların en eski yazılı belgeleri 13. yüzyıla kadar geri gitmekte, Kırgızlar, Moğollar ve Zungar Devleti gibi eski siyasal birliklere katıldıkları bilinmektedir (Anderson 2002: 20/241). Hakaslar'ın iki bin yıla uzanan tarihleri onların Kırgızların bir grubu oldu-

ğunu ortaya koymaktadır. Hakaslar'ın bu isimle anılmasında Rus istilasından sonra yaşanan sürecin etkisi olmuştur. Rus Türkoğulları Hakaslar'ı, hem Kırgızlar'dan, hem de Tatarlardan ayırt ederek Hakas kimliğinin yerleşmesini başarmışlardır (Deliömeroğlu 1996: 53). Caferoğlu'na göre coğrafi yayılım sahası esas alındığında, eskiden Abakan yahut da Yenisey Türkleri adını almış olan bu Türk birliği, Hakas muhtar bölgesindeki Türk halkının tamamıdır. Tarihi bir kavim adı olan Hakas tabiri, bugünkü adlandırmada, muayyen bir boyu ifadeden uzak olup, Sagay, Beltir, Kac, Koybal, Kızıl, Şor dolayısı ile Sarı-Uygur, Kamasın, Culum Türklerinin ortak adı olarak kullanılmaktadır (Caferoğlu 1988: 11). Bugün Rusya Federasyonu içinde yer alan Hakas Cumhuriyetinin %17'sini Hakaslar oluşturmaktadır (Güngör 1998b: 162).

Rus İşgalinden önce geleneksel Türk dini inancısını devam ettiren bu Türk topluluğu da işgal sonrası aşırı baskı ve yıldırma politikalarına maruz kalmış, yürütülen asimilasyon faaliyetleri özellikle XVII-XIX. yüzyıllarda hız kazanarak devam etmiştir. Ancak, gelenek ve kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olan Hakaslar, Hristiyanlığı kabul edenleri toplumdan dışlamışlar, onları Rus köylerine göç etmeye zorlamışlardır (Deliömeroğlu 1996: 58). Çarlık Rusya'sının Hakaslara uyguladığı sömürge politikasının önemli bir ayağı da, Hristiyanlaştırma yoluyla Ruslaştırma politikası olmuştur. Sibirya'nın genelinde olduğu gibi Hristiyanlaştırma faaliyetleri özellikle 18. yüzyılda yoğunlaşmış, dini kabulün özendirilmesi için diğer bölgelerde olduğu gibi vergi muafiyeti, devlet memuriyetinin verilmesi gibi yollar kullanılmıştır. Hristiyanlaşan Hakaslar Rus köylerine yerleştirilerek, Rus kıyafetlerini giymeleri zorunlu hale getirilmiş, bu şekilde asimile edilmeleri hedeflenmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi tarafından yürütülen bu faaliyetler, baskı ve tehditlerle yapılan toplu vaftiz etmelerle sürdürülmüştür. 1876'da yaklaşık 3000 kişi yerel yöneticiler tarafından Askız nehrinin yanına

gönderilerek toplu olarak vaftiz edilmiştir. Bu vaftizde, bütün erkeklere Vladimir ismi, bütün bayanlara ise Maria ismi verilmiştir. Bu tip toplu vaftizler sebebiyle kimi Hakas, birkaç kez vaftiz edilmiş, kimisi de, birkaç farklı Hristiyan ismi almıştır (Somuncuoğlu 2002: 20/333).

Rus misyonerleri, Hakaslar arasında Hristiyanlığı yaymak ve asimile etmek için her yolu kullanmışlar, din değiştirmeleri sebebiyle toplumlarından dışlananları, kendi geleneksel ve kültürel değerleri ile Hristiyan Hakaslar olarak varlıklarını devam ettirmelerine müsaade etmemişlerdir. 1883 yılında Ust-Çul bölgesine uğrayan Kacmasts; bu bölgede oturanların “Carım Kazakter” olarak isimlendirdikleri bir topluluktan bahsetmiştir. Kültürel olarak Hakaslara çok benzeyen bu topluluğun, din değiştirdiği için toplumdan dışlanarak yaşamaya mahkum edilmiş ve asimilasyona uğramış Hakaslar oldukları düşünülmektedir (Deliömeroğlu 1996: 58).

1876’da Rus Ortodoksluğuna geçen Hakaslar, kendilerini Hristiyan saymakla birlikte, günlük hayatta yerel inançlar ve Ortodoks öğretileri bir arada yaşatmaktadırlar. Çocuklara nazar değmesin diye çocukların davranışları ve elbiseleri ile ilişkili kuralları, seyahatlerden önce, ev değiştirirken, tarım takviminin ana noktalarında doğanın sahiplerine hediyeler vermeleri, yaygın olarak rüzgara ayran, dağ geçişlerine para koymaları, ruhani yerlerdeki özel ağaçlara renkli kumaşlar bağlamaları, geniş ailelerin oyma put koydukları veya eskiden at bağladıkları yerlerde işaret bıraktıkları geleneksel ruhani yerlerini yemek, para veya kumaş gibi hediyelerle onurlandırmaları, pek çok yerde insanların toprağa ve onun ruhlarına minnetlerini sunmaları bu ikili anlayışı gözler önüne sermektedir (Anderson 2002: 20/241).

Hakaslar, günümüzde Hristiyan olarak bilinmekle birlikte, geleneksel Türk dini inanışlarındaki merasimlerini de sürdürmektedirler. “Tyas Tayı” dedikleri dini

bayramda bir araya gelerek kutlama ve törenler tertip etmekte, misafirlere kımız ikram ederek, kurban kesmektedirler. Dini merasimden sonra yemekler yenilerek çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Evlenme ve cenaze merasimleri de geleneksel Türk dini anlayışına göre yapılmaktadır (Caferoğlu 1988: 15-16). Hakaslar da resmi kayıtlarda Hristiyan olarak kabul edilmekte iseler de, Yakutlar gibi geleneksel Türk dini inancı esaslarına sıkı sıkıya bağlılıklarını devam ettirmektedirler (Güngör 1998b: 162).

5 - Karamanlılar

Karamanlılar, köken itibarıyla Balkanlardan getirilerek Anadolu’nun değişik yerlerine yerleştirilmiş bulunan Uzlar, Peçenekler, Bulgarlar ve Kumanlar’ın torunları olan, Hristiyan olmaları sebebiyle de Rumlar’la özdeşleştirilmiş bulunan Türk boyudur. Osmanlı Devleti döneminde günlük hayatlarında ve ibadetlerinde dil olarak Türkçe’yi konuşmuşlar ve Karamanlı Rum olarak anılmışlardır (Güngör 1998a: 226-227). Kapadokya’daki Sinasos isimli eserde Kapadokya yöresinde yaşayan Hristiyanların XIX. yüzyıla kadar Türkçe konuştukları, birçok dini kitapların Türkçe basıldığı, bu durumun önlenmesi için Rumcanın öğrenilmesi için yoğun çalışmalar yapıldığı, ancak bu çalışmalarında yeterli sonuca ulaşmadığı vurgulanmaktadır (Baş 2005: 30).

Cami, Karamanlılar’ı şöyle anlatmaktadır: *“İstanbulluların ‘Karamanlı Rum’ diye diğerlerinden ayırt ettikleri bu Hristiyan tairfenin diğer Rumlar nazarında bir hususiyetleri vardır. Karamanlı Rum, Yunan dilini hiç bilmez; gayet saf –hatta Müslüman Türklere daha temiz- bir Türkçe ile konuşur. Kendilerine mahsus kiliselerinde Türkçe ibadet ederler, kendilerine mahsus papazları Türkçe ayin yaparlar. ...Yalnız Ahmet, Mehmet yerine Hristo ve Petro adını taşıyan bu Hristiyan Türklere aile isimleri: Çakır Oğulları, Çınar Oğulları, Arslan Oğulları*

ları gibi halis Türk unvanlarıdır” (Bkz. Cami 1932: 5-6).

Karamanlılar, örf, adet ve gerekse dini inancın dışındaki bütün özellikleri ile Rumlardan çok farklı bir görüntü sergilemişlerdir. Türk asıllı olduğunda şüphe bulunmayan bu Hristiyanlar, Anadolu’da yoğun olarak Konya, Beyşehir, Akşehir, Karaman, Niğde, Nevşehir, Uluborlu, Egirdir, Isparta, Karahisar ve bu bölgelere yakın mıntikalarda yaşamışlardır (Bkz. Erdoğan 1998: 75). Hâkimiyeti Milliye gazetesinde “Anadoluda Hristiyan Türkler” başlıklı iki sayıda devam eden yazısında İzzet Ulvi; “ ...*Bir Karaman Türkünü ele alalım. İri kemikli, vücudu geniş omuzlu, gür siyah kaşları, pala bıyıkları, sakın tavrı, ciddiyet ve samimiyeti, hele konuşmasındaki şivesi ile bir Oğuz’dan, bir Türkmen’den ne farkı vardır. Konuştuğu dil halis Türkçedir. Birkaç kelime Rumca öğrenmiş olsa bile onu söylemekten zevk almaz, söylese bile kelimeleri bozar, dağıtır...*” cümleleri ile onları tanıtmaktadır (Hakimiyet-i Milliye, 18 Teşrinisani 1921)

Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan nüfus mübadelesinde Karamanlı olarak anılan ve Türk oldukları şüphe götürmeyen bu insanlar da mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Zengin ve şehirli olanların %60’ı Atina, Selanik ve Pire’ye yerleşerek Yunanistan’ın ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Anadolu’nun iç kısımlarından gönderilenler ise, Yenice (Yanitsa), Kavala, Selanik, Farsala, Karditsa, Larissa şehirleri ile Eğriboz adasına yerleştirilmişlerdir (Anzerlioğlu 2003: 308-309). Gittikleri Yunanistan’da Türkçe konuştukları için bir Rum gibi kabul görmemişler, asıl vatanlarından uzak başka topraklar üzerinde hayat sürdürürken “Turko Sporos” (Türk Tohumu) olarak anılmışlardır (Bkz. Aygıl 1995: 60). Rumlar tarafından da kendilerine “Karamanlis veya Karamanos” isimleri verilen bu insanlar, Anadolu Türkü ile benzerlikleri devam eden örf, adet ve geleneklerini günümüze

kadar devam ettirmişlerdir (Moşkov1999: 34)

Cami, köylü-kaba adamlar zümresi olarak kabul edilen bu Hristiyan Türklerin zenginlerinin, “Karamanlı Rum” unvanını taşımaktan kurtulmak ve Yunanistan’ın siyasi hayatına ortak olmak amacı ile Yunan kızları ile evlendiklerini, çocuklarını Yunan bakıcılara teslim ederek kültürlerinden uzaklaştıklarını, böylelikle de milli özelliklerini de kaybederek Helenleştiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda Yağcı Oğullarının Ladopulos, Çakır Oğullarının Galanikis, Boyacı Oğullarının Vafiyadis, Çınar Oğullarının Palatanidis vb. isimlerle değiştiklerini zikretmektedir (Bkz. Cami 1932: 23-24).

1958 yılında Atina’da basılan Karamanlıdika isimli Grek Harfleri ve Karamanlı Türkçesi ile yazılmış 1500-1900 yılları arasındaki eserlerin tanıtıldığı bir bibliyografya kitapları (Bkz. Eröz 1983: 34) bu bilgilere şahit olarak durmaktadır. Rus Etnolog V.A. Moşkov, Balkanlarda yapmış olduğu gezi esnasında Bulgaristan’da Küçük Asya’dan gelmiş bulunan Karamanlılardan bahsetmekte, bu insanların yaşadığı Karamanova isimli bir köyün bulunduğunu haber vermektedir (Bkz. Moşkov 1999: 21).

6 - Urumlar

Urum Türkleri olarak isimlendirilen Abhazya Özerk Cumhuriyetinde, Ermenistan’da ve Azak Denizinin Canov/Azov bölgesinde yaşayan, Türkçe konuşan topluluktan bahsedilmektedir. Bugün büyük çoğunluğu Ukrayna’nın Donetsi Eyaletinde yaşamakta olan bu insanların Kırım Türkleri ile Özbekistan’a sürüldükleri, Sovyetlerin dağılmasından sonra da hem Rumca, hem de Türkçe konuştuklarından bir kimlik arayışı içine girdikleri ifade edilmekte, bu bölgelere 18. yüzyılın ikinci yarısında Gürcistan’daki madenlerde çalışmak üzere geldikleri belirtilmektedir

(Bkz. [http://www.turkolog.org/UrumTürkle ri](http://www.turkolog.org/UrumTürkle ri;);

<http://www.creimeanhome.org/tat/greeks/main.htm>).

1780'li yıllarda II. Katerina döneminde Kırım'dan Ukrayna'nın orta ve kuzey bölgelerine göç ettirilen ve daha sonra kendi istekleriyle Azak Denizi kıyılarına yerleşen resmî adları 'Grek', 'Greko-Tatar' olarak geçen, Urumlar ve Rumeyleler olmak üzere ikiye ayrılan Hristiyan topluluklarından bahsedildiği kaynaklarda yer almıştır. Bu gruplardan Rumeylelerin Helen veya Roma asıllı, Urumların ise Ortodoksluğu kabul edip Urum adını alan Kıpçak asıllı Türkler olduğu Bartold tarafından ileri sürülmüştür. Bolşoy Yanisol (şimdiki Velika Novosilka) köyünde beraber yaşayan bu iki grup köyü de ikiye ayırmışlardır. Bu iki topluluk üzerinde yapılan antropolojik araştırmalar da iki farklı millet olduğu görüşünü teyit etmektedir (Çengel 2004: 58).

İki göç halinde geldikleri bölgelere yerleşen ve kendilerini 'Urumlar', 'Urumnar', 'Urum millet', 'Urum alx' olarak isimlendiren Türkçe konuşan bu Ortodoks halkın, ilk göçte Rumeyleler, Gürcüler, Gagauzlar, Ermenilerle birlikte Azak Denizi kıyılarına geldikleri ileri sürülmektedir. 1821-1825 yıllarında da Trabzon, Giresun, Erzurum ve Kars illerinden Gürcistan'ın Tselka bölgesine, oradan da 1981-1986 yıllarında Kırım, Donetsk ve Dniyepetrovsk'a yerleşen 2-3 bin civarında Urumdan söz edilmektedir. Türkçe konuşan ve Trabzon Grekleri olarak bilinen bu grup, kendilerinin Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a yayılan Kıpçak, Peçenek ve Hazar Türklerinin Hristiyanlaşan kalıntıları olduklarını iddia etmektedirler (Çengel 2004: 59). Bu grubun aydınlarından Valeri Kior ile yaptığı görüşmeyi aktaran Yonca Anzerlioğlu da, "Bizces" dedikleri Türkçeyi kuşaktan kuşağa aktaran bu topluluğunu Kior tarafından Hristiyanlaşan Oğuz ve Kıpçakların devamı oldukları kanaatini nakletmektedir (Bkz. Anzerlioğlu 2004:89).

Türkçe konuşan Urumlar, Yunan dilini anlamadıkları için günlük ibadetlerinde de kendi dillerini kullanmakta, bu ihtiyaçla dinî terim ve deyimlerin Yunancadaki değıil, Türkçedeki karşılıklarını kullanmaktadırlar. Allah, Rabbi, mismilla, evalla (eyvallah), maşalla, cennet, rahmetli, Allarazo(l)sun, saba xayır olsun (sabahınız hayırlı olsun), abetiniz xayır olsun gibi kelime ve deyimlerin İslâmiyet'le bağlantılı olduğunun farkında olmaksızın günlük hayatta kullanılmaktadırlar (Çengel 2004: 60-61).

Bu Türk boylarının dışında, Teymür yarımadasının Dolgan, Neneth Muhtar ve Saha Cumhuriyeti bölgesi yaşayan Dolganlar, Tuva-Buryat sınır bölgesinde yaşayan Karagaslar da Hristiyanlığı kabul etmiş Türk boylarıdır (Bkz. Güngör 1998b: 163). Radloff "Sibiryadan" isimli meşhur eserinde Altay ve Teleüt Türklerinin arasında da Hristiyanlık faaliyetlerinin olduğunu, Hristiyan olan bu Türklerin Şamanlara şeytanın hizmetçisi olarak baktıklarını belirtmiştir (Bkz. Radlof 1976: 286). Nogay Bakları da Yukarı Ural bölgesinde beş ayrı Hristiyan Köy olarak bu dine mensup yaşamaktadırlar (Bkz. Aygil 1995: 34).

16. yüzyıldan itibaren İdil boyundaki Türkler 20. yüzyılın başlarına kadar gelen tarihi süreçte, şartlara göre metotlar ve baskılar değıişmiş olsa da, yoğun biçimde Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma şeklinde gerçekleşen eritme faaliyetlerine maruz kalmıştır. Bu faaliyetler neticesinde Hristiyanlaşan Çuvaşlar ve Tatarlar "vaftizli" anlamına gelen Rusça "Kreşin" sözüyle nitelendirilmiştir. Bu Türk boyları, Ruslar tarafından istenilen düzeyde bir asimile edilememiş, din değıiştirme olayı yüzeysel kalmıştır. Din değıiştirenlerin önemli bir kısmı sadece "Kreşin" (Kryaşen) adıyla anılmışlardır (Bkz. Arık 2007b: 526). Kreşinler Kazan bölgesinin Rusların egemenliğı altına girmesinin ardından yapılan baskılar neticesinde Hristiyanlığı kabul etmiş bulunan Tatarlardır (Bkz. Aygil 1995: 34). Kreşin Tatarlar, günümüzde Rus Ortodoks Kilise-

si'nin yakın ilgi gösterdiği bir topluluktur. Din dışında diğer Tatarlar ile her bakımdan ortaklığı Rus Ortodoks Kilisesi'nin onlara yakın ilgi göstermesinin en önemli nedenidir. Kreşin Tatarlar arasında Hristiyanlığa sıkı bağlı olmayanlar arasında Hz. Muhammed'in Tanrı'nın peygamberi olduğuna, Hristiyanlığa sıkı biçimde bağlı olanlarda ise aziz olduğuna inanılmaktadır (Bkz. Arık 2007b: 530).

Hristiyan Türkler, tarih içerisinde zaman zaman yine Türklere karşı sadece dini inanışları öne çıkarılarak kullanılmışlardır. 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya, Hristiyan Türkleri Türk Dünyasına yönelik yayılma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde kullanmıştır. Gagauzlar da, Rusya tarafından aralarındaki dini bağ kullanılarak Osmanlı Devletine karşı sınır boylarına yerleştirilmişlerdir. Rusya kontrolündeki Hristiyan Türkler, Moskova Patrikliği, Anadolu'daki Hristiyan Türkler ise, Fener Rum Patrikliği tarafından kontrol edilmişlerdir.

1993 yılında yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'na katılan Gagauz Temsilcisi konuşmasında Gagauzların durumunu şöyle dile getirmiştir;

"...Biz Gakoğuzlar Balkan'da Hak Oğuzlar'dan çıkıp düştük orada Bizans'ın etkisi altına. Düştük orada Bulgar'ın etki altına. Onlar bizim Gakoğuzlar'ı Balkanlar'da Hristiyanlığa çevirdiler, Hristiyan dinini verdiler bize, Hristiyan Kiliselerini düzdüler. Hristiyan Kilise hizmetlerini Grek dilinde. Bulgar dilinde götürdüler ve bu iki dil bizim Oğuz, Gakoğuz dilimizi bastırdı. Öyle asimilasyon giderdi. Gakoğuzlar kaybolacaktı o zaman. Bugün Gakoğuzlar olmayacaktı... Osmanlı Türkleri uslandırdı Bulgarlar'ı, Rumlar'ı ve bizi kurtardılar yok olmaktan... Daha sonraki yıllarda Gakoğuz halkımız gene zora düştü, gene yok olmayla karşı karşıya geldi. Dilimizi Rus'ladılar, gençlerimizi, uşaklarımızı Rus'ladılar. Çünkü Rus okulları bizim halkımızı kaybolmayla yüz yüze getirdi..."

(T.D.T.D.K.İ.K, Konuşma Bildiri ve Karar Metinleri 1993: 81)

1995 yılında yapılan III. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'na katılan Şor ve Teleüt Türkleri Temsilcisi, asimilasyon faaliyetlerinin kendi boylarına getirdiği durumu vurgularken sıkıntılarını şöyle dile getirmişlerdir:

"...Rusya Federasyonu içinde çok problemler var, ama bizim problemlerimiz bunlardan daha çok. Çünkü bizler için ölüm-hayat meselesidir. Şorlar'ın 12.500 kişiden ana dilinde okuma yazmayı bilen sadece 900 kişi bulunmakta. Bu 900 kişi arasında değilim. Sadece 900 kişi, ne korkunç şey... İnsan ana dilini kaybedince, hayatını da kaybeder ve ben demek istiyorum ki benim halkım bu basamakta..." (III. T.D.T.D.K.İ.K, Konuşma Bildiri ve Karar Metinleri 1997: 71).

1996 yılında yapılan 4. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayının açılış konuşmasında Teleüt Türkleri Temsilcisinin şu sözleri de oldukça dikkat çekicidir:

"...Özür dilemek istiyorum sizleri selamladıktan sonra Rusça devam etmek zorundayım. Çünkü Türk Dilini bilmiyoruz. Bizim dilimiz maalesef edebi olarak yok... Dederimizi ve babalarımızı hatırlama hakkından mahrum kaldık. Atalarımızın ruhunu unuttuk... Biz tarihimizi unuttuk. Bunun yerine de ahlaksızlık, inançsızlık geldi ve böylece geri çevrilemez asimilasyon süreci başlamış. Bugünkü Teleütler, kendilerine, artık yardım edememe durumunda kalmışlardır..." (IV. T.D.T.D.K.İ.K, Konuşma Bildiri ve Karar Metinleri 1997: 123).

Sonuç

Sonuç olarak; ülkemizin bulunduğu jeostatejik konum itibarıyla kıtaların kesiştiği bir bölgede bulunması göz önüne alındığında, Hristiyan Türklerin önemi daha da bariz ortaya çıkmaktadır. Patrik Bartholomeos'un Bosna Savaşı devam ederken bu

ülkeye yapmış olduğu geziyi Sırp gazeteleri; "Bu ziyaretin Balkanlar'da gelişen Türk İslam yayına ve Katolik Kilisesi'nin Balkanlar ile Doğu Avrupa'ya girme çabalarına karşı Ortodoks Cephenin teşekkülündeki katkılarının büyük olduğu" şeklinde değerlendirmişlerdir. Ayrıca, Fener Patrikhanesi tarafından Ortodoks aleminin birleştirilme çabaları ilke Türkiye'nin kuzeyden ve Balkanlar'dan bir Ortodoks çemberi ile sarılmaya çalışıldığı iddiaları da sık sık gündeme getirilmiştir. (Bkz. Şahin 1998:326-327; Altındal 1995: 132).

Hemen hemen tamamı Ortodoks olan, tarihi ve kültürel olarak aramızda bağlarımız bulunan Hristiyan Türklere sahip çıkmak, onlarla iyi ilişkiler kurmak, Türkiye'ye karşı oynanabilecek olan küresel oyunlarda bu toplulukların kullanılmasını engelleyecektir. Aramızdaki bağlar ve yaşanan tarihi tecrübeler, onları Fener ve Moskova Patrikliklerinin elinde kendi kaderine terk etmememiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu hayata geçirildiğinde, küreselleşmenin getirdiği muhtemel zararlardan bu topluluklar korunacak, milli ve kültürel kimliklerinin daha da farkına vararak geniş Türk şemsiyesinin altında hak ettikleri yeri alacaklardır.

KAYNAKÇA

ALTINDAL, Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, İstanbul, 1995.

ANDERSON, David G. (2002), "Hakaslar" *Türkler Ans. 20/200-204*, Ankara, Yeni Türkiye Yay.

ANZERLİOĞLU, Yonca (2003), *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, Phoenix Yay.

ANZERLİOĞLU, Yonca (2004), "Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hristiyan Türkler" *Karadeniz Araştırmaları Sayı 2* (Yaz 2004), 73-91

ARIK, Durmuş (2007a), "Çuvaşların Dinî İnanışları Üzerine" *The International Association of Central Asian Studies* Vol 11-1, Tashkent

ARIK, Durmuş (2007b), "Rusya Federasyonu'ndaki Müslüman Olmayan Türk Topuluklarının Dini Yaşamında İslam'ın Etki Ve İzleri" *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu* (Bildiriler), Isparta, 526-532

AYGİL, Yakup (1995), *Hristiyan Türklerin Kısa Tarihi*, İstanbul

BARTHOLD, Wilhem (1925), "Orta Asya'da Moğol Fütuhatına Kadar Hristiyanlık (Çev: Köprülüzade Ahmed Cemal Bey)" *Türkiyat Mecmuası* Cilt 1, 46-100

BAŞ, Mustafa (2005), *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara, Aziz Andaç Yay.

BAYKURT, Cami (1932), *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, İstanbul
Büyük Larousse, "Hakaslar", T.y. İstanbul, X/4941.

CAFEROĞLU, Ahmet (1988), *Türk Kavimleri*, İstanbul, Enderun Yay.

ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu (2004) "Ukrayna'daki Urum Türkleri ve Folkloru" *Millî Folklor*, Yıl 16 Sayı 61, s.58-67, Ankara

DALYAN, Murat GÖKHAN (2009), *19. Yüzyılda Nesturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasal İlişkileri)*, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi , Isparta

DELİÖMEROĞLU, Yakup (1996), "Hakaslar ve Tarihleri" *Bilig*, Sayı 3, Ankara

DELİÖMEROĞLU, Yakup (1997), "Çuvaşların Yaşadığı Sahalar" *Bilig* Sayı 5, Ankara

EKİNCİKLİ, Mustafa (1998), *Türk Ortodoksları*, Ankara,1998

ERDOĞRU Mehmet Akif (1998), *Beyşehir Sancağı İcmal Defteri*.

ERÖZ, Mehmet (1983), *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara

ESİN, Emel (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul , Kabalıcı Yay.

FORSTYH, James (1992), *A History of the Peoples of Siberia: Russia's North Asian Colony 1581-1990*, United Kingdom, Cambridge Üni. Press

GAN, Lin (2000), “Gök-Türklerde Gelenek ve Dini İnançlar” (Çev. Eyüp Sarıtaş) *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* Sayı IV, İzmir, E.Ü.T.D.A.E.Yay. 361-374

GÜNGÖR, Harun – ARGUNŞAH Mustafa (1991), *Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı)*, Ankara, Kültür Bak Yay.

GÜNGÖR, Harun (1998a). *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri

GÜNGÖR, Harun (1998b), “Eski Sovyetler Birliğinde Gayri Müslim Türkler” *Türk Dünyasının Dini Meseleleri* Ankara

GÜNGÖR, Harun (1998c), “Çuvaşların Dini Durumu” *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara

HOSTLER, Charles Warran (1996), *Türkler ve Sovyetler* (Çev. Mithat San), Ankara, 1976

KIRZIOĞLU, Fahrettin (1992), *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara, TTK Yay.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2002), “Sahalar (Yakutlar) ve Saha Türkçesi” *Türkler Ans.* 20/229-243, Ankara, Yeni Türkiye Yay.

MANOV, Atanas (2001), *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)* çev. M. Türker Acaroğlu, Ankara, TTK Yay.

MOŞKOV, V.A. (1999), *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri* (Çev. Elena İvanova), Kayseri

RADLOF, W. (1976), *Sibiryadan (Seçmeler)* (Çev. Ahmet Temir), Ankara, Kültür Bak. Yay.

SOMUNCUOĞLU Anar (2002), “Hakasya Cumhuriyeti” *Türkler Ans.* 20/195-199, Ankara, Yeni Türkiye Yay.

ŞAHİN, Süreyya (1998), *Fener Patrikhane-si*, İstanbul

TANYU, Hikmet (1978), *Tanyu, Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul

TOGAN, Zeki Velidi (1928), “Oğuzların Hristiyanlığı Meselesine Aid” *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 2, İÜEF, İstanbul, 61-68

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri ve Karar Metinleri, Ankara, 1993, 81

III. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Karar Metinleri ve Kurultay Tutanaqları, Ankara 1997, 71.

IV. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, Ankara 1998, 123.

ULVİ, İzzet, “Anadoluda Hristiyan Türkler” *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinisani (Kasım), 1921

İnternet Adresleri

<http://www.turansam.org/makale.php?id=6333> [Erişim Tarihi:13.11.2016]

<http://www.turkolog.org/Hakas-Turkleri> [Erişim Tarihi: 26.04.2004]

<http://www.turkolog.org/Urum> Türkleri
[Erişim Tarihi: 26.04.2004]

<http://www.turkolog.org/Yakut> Türkleri
[Erişim Tarihi: 26.04.2004]

[http://www.crimianhome.org/tat/greeks/
main.htm](http://www.crimianhome.org/tat/greeks/main.htm) [Erişim Tarihi: 26.04.2004]

[http://hunturk.net/h104-Gagauz-yeri-
gokoguz-.html](http://hunturk.net/h104-Gagauz-yeri-gokoguz-.html) [Erişim Tarihi: 11.11.2016]